

ТЕОРИЯТА ЗА РЕЗИЛИАНСА В СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАТА ПРАКТИКА

Красимира Петрова

Резилиансът се определя като способност на индивидите да оцеляват, както и като способност за преодоляване на риск, затруднение, неблагоприятни преживявания.

Теорията за резилианса е една от най-популярните в социалната работа, особено що се отнася до работата с деца в риск (в нужда). Прилага се като компонент в извършването на професионалната преценка на случай с дете, планирането на грижите, писането на социалните доклади. Предпоставка е и за определяне на вариантите за интервенции при деца.

Независимо от разглеждането на индивида като носител на биологична активност да оцелее, като характеристики, свързани с личностни способности, нагласи, склонност, наличие на определени черти за преодоляване на неблагоприятните условия на живот – резилиансът е силата и възможността за преодоляване на конкретно нещастие, криза – психологическа, познавателна, емоционална, физическа. По-скоро обаче се отнася до емоционалното и психическо оцеляване, до способност на личността “да не се прекърши”, въпреки житейските трудности. Всички изследователи са единодушни във виждането си, че резилиансът е индивидуална способност на хората за успешен изход от дадена ситуация.

Етимологичната същност на думата се означава еластичност, била тя умствена или физическа, както и действие, обратно на ограничаването. Като прилагателно “ресилианс” означава пъргав, гъвкав, еластичен. (*Chambers English Dictionary, 7th Edition, 1988*).

Показатели на риска като бедност, насилие в семейството, negliжираност и т.н., са сериозна предпоставка за неблагоприятия в живота на децата и на хората, но се оказва, че за две-трети от тях това не е така или че например, деца, които живеят в ситуация на висока степен риск, не само оцеляват, но и са здрави, адаптивни, социално компетентни личности.

Въпросите, които си задаваме във връзка с резилианс-факторите са следните:

- Какво се съдържа в тази способност?;
- Придобита или вродена способност е?;
- Притежава ли тя различия при различните хора?;

- При наличието ѝ в конкретна личност, тя изменя ли се в различните ситуации, във възрастов и времеви аспект?;
- Може ли да се придобива и как?;
- Това състояние, признак, процес, резултат ли е?;
- Силна страна (ресурс) или слаба страна (дефицит) на някои деца ли е?;
- Резилиансът от какво се влияе — от външни показатели, които се изменят и модифицират или твърдо може да се определи като нещо, което го има в личността и независимо от социалната среда, винаги се проявява?

Тези въпроси могат да бъдат сведени до следния: **МОЖЕ ЛИ ДА СЕ ИЗГРАДИ РЕЗИЛИАНС?**

Много от специалистите-практици отговарят с категорично “да” на този въпрос и според тях, за резилианс говорим тогава, когато личността има усещане за сила да се преодолеят препятствия или усещане за такава потенциална сила, които се изграждат в процеса на социално учене (Гродберг, 1999, <http://www.naswdc.org/research/default.asp>).

Терапевтичната техника “завъртане на живота”^{*} показва, че всеки човек в определена ситуация е склонен да приеме и да прави компромиси или да разработи и демонстрира ресурсите си в обкръжаващата среда, независимо дали се отнася до училище, семейство, приятелска среда, институции, които спомагат както за формиране на резилианс, така и за неговото ограничаване.

Не са малко обаче и учените, които смятат, че резилианс се изгражда много трудно или изобщо не можем да говорим за неговото изграждане. Техните твърдения се основават преди всичко на задълбочено изучаване на социалната практика и твърдението, че не определени черти, способности и т.н. задават резилианса, а уникалната им комбинация, съотнесена към подходящи обстоятелства и фактори на социалната среда. Това на практика не означава, че не можем да формираме резилианс, напротив, означава, че е необходимо да създадем кохерентна връзка за поява на резилианс, но не като разчитаме на един или два резилианс-фактори, а като открием уникалната комбинация от такива за конкретната личност в конкретната социална среда.

^{*} Най-общо – групов или индивидуална терапевтична техника, основаваща се на своеобразно връщане към най-значимите събития от живота на личността, с акцент върху преживяванията, които тогава са предизвикали и предизвикват сега.

Спомагащо понятие в теорията за резилианса са т.нар. **протективните фактори**. Те се определят като признаци, възможности, лични и социални ресурси, които задвижват индивида в посока на здравина, устойчивост, прираст (Мастен, 1994, homepages.picknowl.com.au/Julietta/2-4Work.htm – 27k).

Повечето учени се съгласяват да приемат, че за всяко дете в индивидуалната му жизнена ситуация са характерни рискови фактори, които го правят уязвимо и протективни (защитни) фактори, които съдействат за неговия резилианс.

Протективните фактори представляват типични вътрешни (личност, темперамент, характер), външни (взаимоотношения, взаимодействия) и съпътстващи ги взаимодействия между двете групи фактори (динамика между тях).

Като протективни фактори за деца, които най-общо нямат проблеми в справянето с училище, се явяват следните:

- Поддържаща връзка;
- Когнитивни способности;
- Обществени способности;
- Емоционални способности;
- Положително самовъзприемане;
- Положителна ориентация към бъдещето;
- Компетенция;
- Стратегии, модели и информация;
- Принадлежност, отговорност и участие.

Основните характеристики на всеки един от тях могат да бъдат представени в следния вид.

I. Поддържаща връзка:

1. Поддържаща връзка с възрастен човек – такъв, на когото да се определи детето, такъв, който реализира безусловна любов, без да е задължително да е родител и дори роднина; такъв, който има високи изисквания към детето, предоставя му помощ и подкрепа.

2. Поддържаща връзка с връстник – това е особено подходящо в средна и горна училищна възраст, когато децата имат нужда от приемане, разбиране и доверие повече от връстниците си, отколкото от възрастните.

3. Самодостатъчност и интеграция с другите – обвързва се с отговорността за собствените постъпки и дори мисли, както и с принадлежността към определена група. Това е, от една страна, е способност да

оставаш сам със себе си и това да не поражда скука и изолация, и от друга страна, – способност за успешно и адекватно включване в социума.

4. Високи очаквания (високо равнище на претенции) – отнася се до всяка възраст, до всяка институция, до контактите с всеки възрастен и връстник. А това означава и помощ да се постигнат успехи и да бъдат удовлетворени потребностите на детето.

II. Познавателни способности:

1. Способности за разбиране – включват се всички умения, свързани с идентифициране на проблема, правилното му схващане и интерпретиране, вариативност в решенията, избор на стратегия за разрешаването му, изпълнение на взетото решение и контрол върху изпълнението;

2. Способности за планиране – възприемането на всяка житейска трудност като проблем, който трябва да бъде решен и то по когнитивен път, без излишни емоции, по най-добрия начин, с възможно най-малко усилия и загуби. Като краен вариант – наличие на план, който да улеснява дейността на индивида и да го прави уверен в направения избор;

3. Критично и рефлексивно мислене – задава способността при наличие на цел, задачи, план, те да се съотнасят към реалността на ситуацията, да са достижими, пределно конкретни и изпълними във времето.

4. Дистанциране от проблема – познавателно и емоционално умение за времево и пространствено дистанциране от проблема, за да бъде той видян в нова светлина, като обективно съществуващ и обективно решим.

III. Обществени способности:

1. Умения за създаване на връзки и приятелства – това на практика означава – наличие на приятелства, умения за поддържането им и запазването им, комуникативни умения, емпатия и приемане на различията, означава и способност за преодоляване на разделите.

2. Умения за оборване на мнението на другите – тоест, от една страна, аргументирано включване в спор и отстояване на позициите (различно от конформното мислене) и от друга страна – умение за приемане на чуждата позиция, без да е наложително да се съгласяваме с нея или да променяме собствената.

3. Умения за избягване на антиградивно поведение и мислене – това означава, че децата с резилианс са като цяло градивни личности, умеят да разпознават негативните емоции в себе си и другите, те са позитивно насочени към ситуацията и проблемите, не са склонни да отмъщават и да отвръщат на лошото с лошо, разграничават ситуацията, поведението от личността и доста често излизат от проблема, използвайки хумор и дори самоирония.

IV. Емоционални способности:

1. Умение за саморегулация – в мислене, чувства, емоционални преживявания, преодоляване на стрес и фрустрация, отреагиране на гняв и други негативни емоции, както и най-вече – самоконтрол над поведенческите прояви;

2. Емпатия – това е способност да разбереш поведението, мисленето и емоциите на другия и то в степен, те да бъдат съпреживяни, което не означава натоварване на личността до степен на нейното деформиране, а и способност за дистанцирана емпатия – обективно (дистанцирано) съпреживяване.

V. Позитивно самовъзприемане или позитивна саморефлексия – основен показател за личност “в норма”, чиято същност се вижда в следните измерения:

1. Самоуважение – не означава некритичност към себе си, напротив, критично отношение и висока отговорност към извършеното, съчетано с обективна висока самооценка (самата тя е резилианс-фактор) и желание за саморазвитие и самоусъвършенстване;

2. Вътрешен локус на контрола – интерналните личности са самокритични, контролиращи се, но заедно с това с по-реална самооценка и самоуважение към постиженията си и към уникалността си като личност;

3. Сериозно отношение към себе си – това включва сериозно преосмисляне и оценка както към действията, към стремежите, към поставените цели и пътища за постигането им, към плановете за бъдещето и към ценностите в обществото;

4. Лична увереност и сила – това означава, че дори и при наличие на сериозен проблем, намиране на сила да бъде разрешен и даже знание за това, кой би могъл да окаже помощ и подкрепа и как те да бъдат поискани.

VI. Положителна ориентация към бъдещето – доколко децата с резилианс са надеждни, уверени и целенасочени:

1. Надежда и оптимизъм – вяра в едно по-добро за тях бъдеще и щастлив изход от всяка ситуация, но не продиктувани от случайността, а от собствените им усилия да градят бъдещето си;

2. Амбиции – говорим за реалистични амбиции, добре осмислени планове за настоящето и за бъдещето. Тук се включва мотивацията за успех и постижения;

3. Цел и посока – съгласуваност на краткосрочните, средносрочните и дългосрочните цели, положително ориентирани към другите, към дейността и към себе си;

4. Реалистични планове – ако плановете не са реалистични, тогава говорим за деца, които не само не се отличават с резилианс, напротив, в някаква степен те са в ситуация на риск.

VII. Компетентност:

1. Училищна компетентност – не се свързва с непременно висок училищен успех, макар че включва и този аспект, а по-скоро се отнася до осъзнаването на необходимостта от обучение и знания за бъдещия живот и факта, че ниските училищни резултати, се оценяват от обществото като неуспехи за личността – накратко, това е компетентност за собствените възможности и собствения труд в усвояването на знания, умения и навици;

2. Грамотност, числова и вербална плавност – грамотността е сериозен социален ресурс, който се определя като способност за намиране на литературни източници, осведоменост и информираност (т.нар. обща култура); числовата плавност се отнася преди всичко до елементарната математическа грамотност, а вербалната грамотност задава уменията да изразяване, за водене на диалог и т.н., наричано още общителност, комуникативност и дори социабилност.

3. Интелектуални компетенции – това са:

- общото равнище на универсалните компетенции;
- компетенции, резултат от индивидуалния опит;
- мотивацията за успех;
- хобитата, интересите в различни области и задоволяването им

и т.н.

VIII. Стратегии, модели и информация – умения за социално вграждане:

1. Изграждане и изпълнение на ролеви модели – отнасят до способностите на децата да възприемат и изпробват множество роли в живота, които са реалистични (на майка, на лекар), недотам реалистични, дори референтни (на кинозвезда) и нереалистични (на вълшебник), за да усвояват социален опит и социална компетенция,

2. Изграждане и изпълнение на трансформативни модели – трансформативните модели се отнасят до способности на децата да пренасят наученото в разнообразието от ситуации.

3. Намиране на информация и изработване на стратегии – това означава откриване на информация, ориентация в нея, използването ѝ в живота и на тази основа – изграждането на стратегия към всеки проблем, всяка ситуация и т.н.

IX. Принадлежност, отговорност, включеност:

1. Отговорност – лична, социална – или това е отговорност на всички равнища, във всички социални групи, в които членуват, към институции, авторитети, към себе си;

2. Принадлежност – отнася се до идентичността на децата, разбира на етнически, сексуален и т.н смисъл, тоест, усещането, че да принадлежиш към определена социална група е чест и обществото приема твоята принадлежност за престижна;

3. Включеност – отнася се до ангажираността към група, към личност, към цялото общество, към някаква обществена организация, към общественополезна дейност, към клуб, хоби-дейност и т.н.

Така изброените протективни фактори, отнасящи се до резилианса, се базират на системния подход към семейството и на екологичния принцип в социалната работа. Те се отнасят най-вече към четири сфери, институции, имащи отношение към постиженията на децата в училище, а именно – **семейство, дом, училище, класна стая**.

Разглеждането на резилианса, ориентиран към четирите неразривно свързани сфери, дава възможност да се види той в неговата цялостност, на всички равнища. Позволява се наличието на компенсации – например, ако не се чувства детето включено към семейството, то може да компенсира с включеност към класа, към училището и обратно. На основата на

екологичната теория, можем да определим децата, за които е характерен резилианса, като:

“...такива, които въпреки множеството рискови показатели, могат да водят пълноценен живот, демонстрирайки компетентност, доверие и загриженост” (Новик, 2000, homepages.pickknowl.com.au/Julietta/2-4Work.htm – 27k).

Това ни дава възможност и да говорим за резилианс – деца, които учат в резилианс – класна стая, резилианс – училища, живеят в резилианс – семейства или резилианс-домове.

А ако разглеждаме резилиансът като личностно качество на детето, то това качество се формира благодарение на взаимодействията на детето с училището, дома, връстниците и обществото и колкото тези взаимодействия са повече и по-плодотворни, толкова повече нараства и степента на изява на това качество. Ако към това прибавим и основният принцип в социалната работа с деца – детето в центъра на вниманието – тогава и нашите усилия във формирането на това качество биха били по-успешни.

Приложението на теорията за резилианса в социално-педагогическата дейност е най-вече при планиране на престой в социална институция, при настаняване в разширено семейство или в приемно такова, както и при осиновяване, разсиновяване и т.н. Оценката на резилианс-факторите е основание да се определи една социална услуга като успешна или неуспешна.

ЛИТЕРАТУРА

1. Chambers English Dictionary, 7th Edition, 1988.
2. <http://www.naswdc.org/research/default.asp>.
3. homepages.pickknowl.com.au/Julietta/2-4Work.htm – 27k.

ТЕОРИЯТА ЗА РЕЗИЛИАНСА
В СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАТА ПРАКТИКА

КРАСИМИРА ПЕТРОВА

Резюме

Тази студия има теоретичен аспект. От една страна, представя една от модерните в теоретичната социалната работа теории - теория за резилианса, и от друга страна – представя възможностите за практическо приложение на същата теория при оценка и планиране на случай с дете.

THEORY OF RESILIENCE IN
THE SOCIAL PEDAGOGICAL PRACTICE

Summary

KRASSIMIRA PETROVA

This study is with a theoretical aspect. On the one hand it presents one of the modern in the social work theory – the resilience theory, and on the other hand it presents a practical application of this theory by evaluation and planning in the case study of the child.